

КАЗОЧКА

– Як? Для того, щоби дізнатися, що написано в книзі, слід читати інші книги?

– Інколи це допомагає. Нерідко одні книги говорять про інші, а часом вони розмовляють між собою.

У. Еко “Ім’я троянди”.

Влягайтеся зручненько, “дітоньки”, я розповім вам казочку.

“У якомусь там царстві, не в нашому государстві, жили-були старий зі старою. І мали вони трьох синів: двох розумників та одного дурня. От якось посіяли розумні горох у городі й примусили Івана-дурня його стерегти. А в цей час у їх старенької матері виникла нагальна потреба піти на грядки. Щойно вона з’явилася – дурень закримітив і мовить: “Постривайте ж, зараз упіймаю злодія!” Підкрався тихесенько, підняв деревину і як трісне стару по голові – так вона бідна й завмерла!

Батько з братами взялися лаяти дурня, мовляв, сам заварив кашу, сам тепер і їж: “Злізай з печі, **прибирай м’ясо!**”

На що дурень їм відповідає: “Ви своє добро забрали, а мені одне м’ясо лишаєте? Підхопив він тіло, виніс його на горище й почав голосно верещати: “Люди добрі, подивіться – матінку убили!”

Брати зрозуміли, що їхні справи кепські, і стали вмовляти: “Дурню, не кричи! Ось тобі сто рублів, ось тобі кінь!”

Дурень узяв гроші, запряг клячу, посадив стару на сани і повіз її, наче живу, на велику дорогу...” [за збірником народних казок Афанасьєва].

Далі, за сюжетом надзвичайно популярної серед європейців та американців казки, дурень, влаштовуючи сцени псевдовбивств, використовує “м’ясо” для розголосу та заледве не публічного вимагання грошей (**нам це нічого не нагадує?**).

“Якби сучасний письменник, – зауважив століття тому Володимир Пропп, – подумав написати щось подібне, достеменно відомо, що жодне з видавництв такого б не опублікувало! І попри те, цитована казка ні у кого не викликає справедливого обурення. Тому, що це казка – веселий фарс, ритуальне словоблудство!” [див. Пропп В. Я. Фольклор и действительность. Избранные статьи. – М.: Наука, 1976. – 325с.]. Дослідника вельми непокоїть інше: як же міг такий жахливий сюжет стати популярним?

На превеликий жаль, вчений дуже помилявся. Фабула казочки про прибуткового мертвяка виявилася живучою. Передусім вона успішно “перекочувала” до літератури (новела Мазучіо “Невинний убивця”), а згодом – у безлічі інтерпретацій – й у царину електронних засобів масової комунікації, які, наче стародавні гробниці-катакомби, почали використовувати для відправи найекзотичніших “обрядів” із багатим набором “ритуальних” словоблудств та знущань. “Обожнення” крові й вогню, екранізація насилля насправду нагадують нині суміш торжества і комерції, щось на кшталт величезного скифського жертвоприношення чи мексиканського карнавалу (поряд із якими популярний казковий сюжет виглядає “по-дитячому” невинним). І слід сказати, що, створюючи техногенне “свято” видовищних смертей, медіі також за продуковане й перепродане “м’ясо” отримують непогані гроші.

Це нормально?

На думку Володимира Проппа, для казки – так, бо казка базується на специфічній естетиці протесту супроти усталеного порядку й на презирстві до смерті, що передбачає зневагу та знущання над усім, що пов’язане з її нестерпним трагізмом. Тому у казках смерть зазвичай сліпа, крива, недолуга й смішна.

Для того, щоби зрозуміти подібну фарсовість, слід, на думку вченого, пізнати основу, з якої вона виростає. А це – амбівалентний світ мітологічних обрядів та звичаїв на взір модифікацій ініціації та інших “святкувань” зміни соціального статусу, до структури яких обов’язково входили випробування для тіла, духу й розуму, приміром – відгадування

сакральних загадок, побиття, звалтування, “розпивання” чужої і власної крові, безсоромне сквернослів’я, епатажне (аж до наготи) підкреслення ознак фізіологічної статі (що, власне кажучи, й можна спостерігати нині з екранів електронних ЗМІ?).

Опираючись на дослідження Карла Керн’ї, відомий шведський психолог А. Гугенбуль припускає, що у техногенну добу, як і на зорі цивілізацій, в деструктивних проявах людини теж приховано діє рецедив “злочину супроти божественного порядку”, тому в інтерпретації ЗМІ насилля й постає ефективною, а тому бажаною можливістю всебічного соціального процвітання та політичної стабільності.

Однак на екрани воно потрапляє не цілком, бо й донині існують конкурентноздатні альтернативи (частково вибірково?) ретрансльовані медіа). Як-от, уже згадуваний мексиканський карнавал мертвих – унікальний сплав міфів та традицій Іспанії й доколумбової Америки, поєднання минулого й сучасного, віри і насміхання, комерційного розрахунку та одухотвореності. Під час такого карнавалу скрізь можна придбати іграшки й солодощі у вигляді символіки загробного життя, на вулицях страшні маски лякають перехожих, повсюдно влаштовують виставки черепів, кістяків і под., молодь називає один одного “моя ти смерть”, “мій покійничку” і співає традиційну пісню “Віддам усі я приваби раю, аби з тобою ділити пекло”. Люди напиваються й об’їдаються, показуючи цим, що життя для них не варте і ламаного гроша. У додатках до газет публікують так звані калаверас (черепи) – вірші з ілюстраціями, на яких відомих громадських діячів зображають покійниками (прослідковується закономірність: чим популярніший та авторитетніший політик – тим брудніший й спотвореніший його “труп”).

Слід сказати, що українці, як і більшість (“цивілізованих”?) народів, у цьому плані набагато “цнотливіші”, вони зазвичай (навіть через посередництво медіа) не спотворюють, а навпаки висміюють політиків – і себе також – (що, між іншим, у міфічній інтерпретації, набагато гірше, бо таким чином у сиву давнину тимчасово “повертали до життя” мертвих).

“Я, приміром, цілком усвідомлюю, що давно сидів би у тюрмі у будь-якій демократичній країні, – щиро зізнається (“мило” посміхаючись!) Дмитро Корчинський. – А тут я не тільки не в тюрмі, але ще й маю можливість виступати з трибуни загальнонаціонального каналу” [Ратуша. – 23-30 січня. – 2003. – С.9].

“Можете навіть із ранку до вечора говорити про вбивства, розчленовані тіла, катастрофи, лавини й пожежі, тільки не говоріть серйозно про... політику”, – вторить йому відомий тележурналіст Микола Вересень [6-12 березня 2004 р.]

Чи й не звідси “карнавальні” політичні акції “протесту” з трунними інсценівками “похорону” демократії у супроводі “екзальтованих бабусь із засмальцьованими кавалками картону на патичках і клаптями слини на підборідді”? [Ратуша. – 13-20 березня. – 2003. – С.7]. Чомусь одразу на розум приходять сакраментальна сентенція Ле Гоффа про те, що “у цьому божевільному суспільстві гра має якийсь особливий шарм”.

“Брати участь у такому вертепі, – зазначає Юлія Тимошенко, – безглуздя. Для того, щоб охарактеризувати все те, що відбувається у політиці, в мене просто не вистачає нормативної лексики” [Віче. – 3-9 травня. – 2004. – С.3]. Як, до речі, (за повідомленнями журналу “U.S. News & World Report”) й у президента США Джорджа Буша [Волинь. – 8 липня. – 2004. – С1].

А ось згадуваний уже Дмитро Корчинський налаштувався не просто лаяти політиків, а й відверто “мочити” “Нашу Україну” і, як зазначає він, не лише по ТБ [Волинь. – 1 липня. – С.1] (“Добре хоч не мочитися” – все ж якась видимість благопристойності!).

Проте найголовніше місце у політичному пантеоні належить усе-таки не “діонісійським витівкам” “козлоногих сатирів”, а кривавому культові жертвоприношення (що здійснюється однак, як сказав би відомий класик, з відтінком вищого іронізму). У цім “священному дійстві” ЗМІ, балансуючи між серйозністю та фарсом, очевидно, використовуються замість святилищ? На думку провідних медіаекспертів, у їхньому інтерпретуванні “криваві офіри” навіть поділяються на окремі категорії. Приміром,

поведінка чеченських “постановників “Норд-ост” “цілком протилежна до постави авторів і виконавців нью-йоркського “шоу”, бо там, мовляв, був принциповий приціл на публічність і засоби масової інформації, тому теракти 11 вересня цілком американські, телевізійні та глобалізаційні, а події у Москві – суто російські, американській культурі не властиві” [Критика. – жовтень. – 2002]. Отже, “театральний привид тероризму” багатолокий! У медіапросторі він карколомно змінює маски!

Однак мало хто здогадується, що в його репертуарі – вже добре нам відоме, таке, що заховане у древніх ритуалах, міфах та казках. Приміром, розтлумачені свого часу Грушевським українські “гри на гробових плитах” та засвідчені Проппом ритуальні знущання над покійником – хроногарант актуальності в Україні “справи Гонгадзе” (що архетипно приречена на домисли та фальсифікації); зримо лаштовані під “естетику” ацтекської мітології та європейської карнавальної культури, уособленням якої слід вважати танок із нанизаними на піки головами у супроводі революційної пісні: “Нехай довкола смерть і кров – змішаймо радість з горем!”, численні теракти супроти США також “приречені на успіх”. Щодо росіян, то, на наше глибоке переконання, і донині найдоречнішою характеристикою їх політичної “стратегії” можна вважати застереження Олександра Пушкіна: “Не дай вам Бог увидеть русский бунт, бессмысленный и беспощадный!”. Йдеться про те, що у їхніх вчинках (теж архетипно!) взагалі немає (і не повинно бути!) жодної логіки. З усіх можливих доріг російський дурень вибирає найнезбагненнішу! Чи не звідси “геніальний” задум припинення норд-остівського “шоу” “невідомим газом” із пізнішими “запиханнями” тих, хто потребував допомоги, в автобуси, у той час, як трупи вивозили “швидкими допомогоюми” (вочевидь, з комфортом на той світ)? І чи не звідси напrawdę казкове (варте Івана-дурня!) нічогоневідання речників російської влади? Що згодом (теж за казковою фабулою!) переростає у казковий килим!

Так і кортить на перших шпальтах усіх популярних газет, на екранах та моніторах написати величезними літерами: **“Люди, хочете знати правду – читайте казки!”**

У політичної медіапродукції, як, вочевидь, і у будь-якого виду “серйозної” творчості – два обличчя – сміху й бунту (за У. Еко), що зливаються з одного боку комунікативного лацюга у карнавальну стихію, з іншого – в пристрасне бажання споглядати добре облаштовані видовища: бої гладіаторів, агонії закатованих та розтерзаних... словом – смерть, кров і смерть. Колись усім цим відали “мусичні інквізитори”. Пальма першості у зображуванні кривавих “ритуальних жертвоприношень” до електронних медіумів переходила вкрай повільно, ще обережніше, аніж колись з обрядових дійств на арені амфітеатрів (де людей кидали на розтерзання хижакам), чи “потішні” карнавальні майдани на кшталт Гревського (із “засоромленою” гільйотиною для видовищних страт).

Однак медії таки відвоювали свою “мілітарну територію”. Нині саме вони виступають гарантом непроминально кривавої учти. Це доволі видовищний, аудіовізуальний “цирк на дроті”, у якому боги, тотеми, фетиші, вогнища й марші зведені у ранг апетитного фарсу з архаїчно вмотивованими інгредієнтами романтики вітаїстичного гробіанізму, що є “смаковитим коктейлем” зі сміху, сліз та крові. Кожен з амбівалентних (на взір етимологічно спільнокореневих слів “початок” та “кінець”) компонентів такої “суміші” – обов’язковий. Вчені припускають, що усе це “м’ясо” тільки фон (громовідвід?) для сокровенного, в еквівалентах якого всеосяжні катастрофи та нескінченні біди тільки свідчать про сталість фундаментальних законів буття. Ще Гомер у своїй напівказковій “Ілліаді” порівнював закономірність смерті з необхідністю змін листя на деревах, що, начебто, повинна тільки сприяти формуванню у людини відчуття врівноваженого спокою, навіть певної втіхи.

Отже, техногенні трансформації казкового мотиву “життя-смерть” засвідчують глибинний архетипний рівень багатого за архітектонікою та змістом медіамислення, що вкотре повертає нас до міфо-ритуальних витоків, які пов’язують сучасне й минуле на рівні дискурсу. Дискурс, реалізуючись у типово казкових модифікаціях, наповнюється новим політичним та соціальним змістом, що потребує включення найдревніших способів

“переробки” інформації. Словом, нам пропонується повтор повідомлення, що уже закодоване в глибинах нашої пам’яті (замасковане крихкою пеленою культури).

Така медіареальність не самодостатня, вона розрахована й спроектована на глибинне розкриття змісту цілісного (мітологічного в своїй основі) духовного буття людини. Осмислюючи й висловлюючи вічне в архетипних формах та значеннях, ЗМК прагнуть із профанного часу повернути нас до витоків. Медіа демонструють речі та ідеї з висоти їх вічного, а не реального змісту! Їх цілком доречно вважати візіонерами вищих зв’язків, поле протистояння яких – вічність та історія. У медіатрансформації наче міняються місцями, а інколи можна подумати, що й змагаються між собою в об’єктивній згущеності реальність міфу та навколишнього світу.

Яка ж мета такого “сакрального” дійства? Чи не прагнення “підтримати порядок” саме фактом відправи належного ритуалу? Якщо так, то традиційна (казкова?) форма виступає не зовнішнім атрибутом цього “обряду”, а швидше його внутрішньою сутністю, своєрідним екзистенційним актом втручання у закони буття.

Отже, медіатексти орієнтовані не так на новизну, пов’язану з амнезією, як на інакшість, що опирається на пам’ять. Як сказав би К. Юнг: “Грамматика” задана – тексти “пишуться” “відповідно до” і “говорять” тисячами голосів, виявляючи приховане, якому тісно у рамках усталених правил”. **Інтерпретована медіа “генетична загадка” потребує уважного “репрочитання”.**

Кінець ХХ – початок ХХІ століття могутнім катком пройшовся живим тілом народних традицій – джерелом та осердям сакрального фонду, що й спричинило, з одного боку, – їх занепад та забуття, з іншого – акцентувало пошук нових форм (медіаформ?) для виразу споконвічних тем та орієнтирів. Новітні “казки” дійсно повторюють сюжети своїх архаїчних двійників. Однак, як справедливо зазначила О. Петрунько, значення “осучасненої казки”, на превеликий жаль, радше визнається кінематографістами й художниками, аніж ученими. Як, до речі, і проблема казкової привабливості зла, у нескінченних розмовах про природу й сутність якого, на думку Стенлі Кубрика, більшість із нас все ще не може обійтися без лицемірства. Зрештою, “...людина усе-таки найнещадніший убивця з усіх, що будь-коли існували на землі”, – зазначає відомий режисер, – тому й інтерес до насилля частково пояснюється тим, що на підсвідомому рівні ми мало чим відрізняємося від авторів фольклору – наших первісних предків. **Alter ego homo sapiens отримує неабияке задоволення, споглядаючи сцени руїн та смерті!** Тому насилля й виступає спільним знаменником усіх типів медіапродукції (особливо політичної, що завжди була полем кривавих сутичок, територією вирішення на правду гамлетівських проблем), забезпечуючи їй тривалий успіх та стабільно велику аудиторію. Тут, як то кажуть, і “казочці” кінець, а хто слухав, – молодець!

Правила “казочки” “бабуня” *Оксана Косюк.*

<http://lnu.edu.ua/mediaeco/zur-kryt/n15/kocuk.htm>